

УДК 130.1, 130.2+165,167/168+171,172

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2025.351777>

Л. П. Комісар

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: liudmyla.komisar@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8971-4768>

Л. М. Томіленко

Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Україна

e-mail: tomilenko@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0883-1250>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ЦИФРОВОМУ СВІТІ

Abstract

The article analyzes the unique status of Text as the ontological core of the nonlinear dimensions in contemporary digital communication. The methodological focus of the research is placed on interdisciplinary projects, specifically structuralist-phenomenological, logical-analytical, cultural-philosophical, hermeneutic-ontological, and comparative approaches. The process of exploration reactualizes post-structuralism and philosophical hermeneutics as significant paradigms of the 20th century, characterized by text-centrism. The logic of the research relies on the epistemological characteristics of the concept of Text, which represents the nonlinearity of contemporary digital reality. The article substantiates this thesis through the practical application of the phenomenological method of ahistorical reconstruction. The designated model of analysis demonstrates both the classical linear status of the text (in the sense of a cognitive model for describing or corresponding to any fragment of reality) and its hypertextual, nonlinear, and therefore hyperceptive construct in contemporary digital communicative models. The aforementioned strategies recontextualize the concept of Text, expanding it to an ontological object of cognition, which implies the necessity of rethinking the status of Text between ontology, epistemology, and linguistics. The article places an emphasis on hypertext as a cognitive and communicative model, which is essentially a practical projection of the nonlinearity of contemporary thinking. It summarizes the reflexive necessity of recognizing a new perspective (in the sense of an epistemological “shift”) of human thought in digital society, manifested through a cognitive transition from a linear way of perceiving reality to a volumetric hyperceptive one. This very thesis is marked as significant for the research in the global transformation of network communication models. The article ultimately places an emphasis on the heuristic significance of the nonlinear paradigm of textuality, both in digital communication in general and in the humanities in particular.

Keywords: ahistorical reconstruction, hypertext, nonlinearity, polylogue, responsiveness, Text, transformation.

Анотація

У статті здійснено аналіз унікального статусу Тексту як онтологічного осердя нелінійних вимірів сучасної цифрової комунікації. Методологічною особливістю дослідження є орієнтир на міждисциплінарні проекти, а саме структуралістсько-феноменологічний, логіко-аналітичний, культур-філософський, герменевтико-онтологічний і компаративний. У розвідці реactualізовані постструктуралізм і філософська герменевтика як значущі парадигми ХХ століття, яким притаманний текстоцентризм. Логіка дослідження спирається на епістемологічні особливості поняття Текст, який репрезентує нелінійність сучасної цифрової дійсності. Ця теза обґрунтована кризь практичне застосування феноменологічного методу аісторичної реконструкції. Зазначена модель аналізу демонструє як класичний лінійний статус тексту (у сенсі пізнавальної моделі опису чи кореспондування будь-якого фрагмента реальності), так і його гіпертекстовий, нелінійний, а отже, гіперцептивний конструкт у сучасних цифрових комунікативних моделях. Указані стратегії реконтекстуалізують поняття Текст, розширюючи його до онтологічного об'єкта пізнання, що передбачає необхідність переосмислення статусу Тексту між онтологією, епістемологією і лінгвістикою. Закцентовано на гіпертексті як пізнавальній і комунікативній моделі, що є

практичною проєкцією нелінійності сучасного способу мислення. Резюмується рефлексивна необхідність усвідомлення нового зрізу (у сенсі епістемологічного “зрушення”) у мисленні людини цифрового суспільства через когнітивний перехід від лінійного способу сприйняття дійсності до об’ємного гіперцептивного. Саме ця теза маркується як значуща для досліджень глобальної трансформації мережевих моделей комунікації. Наголошується евристична значущість нелінійної парадигми текстуальності як у цифровій комунікації в цілому, так і в гуманітарних науках зокрема.

Ключові слова: аісторична реконструкція, гіпертекст, нелінійність, полілог, респонсивність, Текст, трансформація.

*Хто прагне зрозуміти текст, той і готовий його вислухати,
той і дозволяє йому говорити. Йдеться про те,
щоб пам’ятати власні упередження*
Г.-Г. Гадамер¹

*Життя, читання і писання зливаються в нерозчинне ціле,
яке постає як новий текст, що очікує на переживання через прочитання,
дописування й уписування до ще не знаних контекстів,
втілення в невпинному плині досвіду*
В. Кебуладзе²

Вступ. Сучасна цифрова культура – це символічний палімпсест нулів і одиниць, світ-Текст із префіксом “пост”, що перманентно кидає виклик усім без винятку науковим і соціокультурним галузям, створюючи нові й нові нескінченні комунікативні моделі. Така тотальна текстуалізація реальності задає пошуки відповідей на цікаве питання: яка ж епістемологічна (і комунікативна) стратегія здатна здійснити аналіз нелінійного мережевого простору, точніше, тих хаотичних процесів, що, уподібнюючись квантам, перманентно виникають, зникають, розпорошуються на рівні кодів, трансформуються і повторно декодуються? Адже потрібна, напевно, якась гетерогенна, навіть більше – гібридна методологія, яка уможливить релевантну рецепцію і об’єктивний (чи навіть критичний) аналіз інформаційних потоків, у які занурена (часто-густо без власної згоди) кожна людина в цифровому світі. Як видно, сутнісною ознакою сучасної гуманітаристики виступає активна апеляція до респонсивних діа(полі)логічних стратегій, відтак цілком правомірною видається орієнтація дослідників-гуманітаріїв на реактуалізацію так званих “розуміючих методик”, за влучним класичним висловом У. Еко (Еко, 1994, р. 15). Власне “сам концепт “розуміння” плинна сучасність вимагає презентувати радше як розуміння, здійснене з методологічною усвідомленістю” (Комісар, 2011, с. 124), на наш погляд, обов’язково – як “порозуміння в унікальному просторі “між” зустрічними питаннями і відповідями, у герменевтичному взаємообміні між індивідуальними свідомостями та інтерсуб’єктивним простором міжособистісного сприйняття” (Комісар, 2022, с. 49). Можемо стверджувати, що гуманітарне пізнання первинно має інтенцію до глибинного розуміння, можливого лише на ґрунті Тексту, з його унікальним епістемологічним статусом. Таким чином, у центрі уваги статті постає аспект генералізації поняття Тексту до онтологічного поняття цілісного культурного об’єкта – до проблеми принципової неможливості окреслення “меж” тексту: до тексту “завжди в контексті” (Інтертексту) чи до тексту-

¹ Епіграф узятий із джерела: Гадамер, Г.-Г. (2000). Основні риси теорії герменевтичного досвіду. *Істина і метод. Основи філософської герменевтики*. Т. 1; пер. з нім О. Мокровольського. Юніверс, 250.

² Епіграф узятий із джерела: Кебуладзе, В. (2012). Феноменологія досвіду. *Монографія*. ДУХ І ЛІТЕРА, 252.

лабіринту, як “необмеженої бібліотеки” (Гіпертексту). Ця проблемна спрямованість і визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останнього часу дослідженню сучасної проблематики онтологічного статусу Тексту в оптиці трансдисциплінарності, притаманній мережевій комунікації і цифровій культурі, присвячено праці як на теренах філософії, так і у філологічній перспективі. Серед українських філософів виділимо дослідження В. Кебуладзе, зокрема, його впровадження в монографії “Феноменологія досвіду” методу аісторичної реконструкції крізь призму переосмислення поняття “гіпертекст” із феноменологічної перспективи (2012). Показовою у цій царині є також класична монографія С. Куцепал “Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом “пост-”, де авторка здійснює блискучий аналіз постструктуралістського текстоцентризму (2004). Також можна виділити культурологічні праці А. Тормахової, зокрема її авторський підхід до виникнення і концептуалізації парадигми дигімомодернізму (2013), аналіз якої, на наш погляд, є однозначно необхідним для цілісного розгляду трансформації парадигми текстувальності в мережевій культурі. Також варто згадати і власні дослідження в окресленій галузі³ – від дисертації на тему “Ідея інтертекстуальності в філософії культури” до статей (зокрема за останні п’ять років) і апробованих тез на конференціях (Комісар, 2008; 2012; 2022; 2024; 2025). У 2024 році ми опублікували колективний проєкт з метадисциплінарності, досліджуючи цілісне питання сучасних мультимодальних методологічних аспектів на перетині філософії і філології, підсумувавши, що “поєднання конкретних наукових знань (зокрема, логіки та філології) і потужного категоріального апарату філософії в сучасній системі освіти впливає на формування гнучкої та водночас глибокої концептуально-аксіологічної “сітки”, яка може бути ефективно реалізована в сучасних наукових напрямках і філософських полілогах. Тому представлена у статті мультимодальна стратегія метадисциплінарних вимірів сучасної філософії сприяє і продовжуватиме сприяти розвитку інноваційних парадигматичних тенденцій” (Komisar et al., 2024, p. 219).

Серед досліджень інтер- і трансдискурсивних вимірів концепту “Текст” у горизонті мультимодальної мережевої комунікації можна виділити дослідження трансмодального поняття інтертекстуальності, зокрема праці Д. Жалко з маркування інтертекстуальності в художньому дискурсі (2025) та праці О. Ляшко щодо точок перетину інтертекстуальності й інтермедіальності (2024). Заслужують на увагу і дослідження Н. Ізотової та О. Жихаревої стосовно когнітивно-семіотичного і прагматистичного тлумачення інтердискурсивності художнього тексту: “Погляд на художній текст як складне когнітивно-семіотичне утворення, що втілює різноманітні зв’язки між мовою, когнітивними процесами та комунікативними практиками, висуває на перший план його ключову характеристику – дискурсивність. Йдеться про здатність художнього тексту, з одного боку, інтегрувати різні дискурси, демонструючи свою структурно-сміслову гетерогенність, а з другого – бути базовим компонентом ширшого комунікативного-дискурсивного простору. З цих позицій особливої значущості набуває проблема співіснування різних дискурсотипів у межах певної знакової системи, вирішення якої уможливорюється з оперттям на феномен інтердискурсивності” (Ізотова & Жихарева, 2025, с. 135).

³ На наш погляд, згадування власного доробку в конкретній галузі не є академічною нескромністю, а радше потребою демонстрації читачам ступеня і глибини орієнтування авторів у висвітлюваних проблемах дослідження.

Водночас, попри значні здобутки дослідників, не достатньо висвітленими залишаються аспекти реконтекстуалізації парадигми текстуальності в сучасну лінгвофілософську гуманітарну епістемологію і лінгвoseміологічну теорію мережевої комунікації – у бік Тексту як “безпосереднього предмета гуманітарного дослідження” (Kristeva, 2024, p. 35) – до переосмислення трансдискурсивного статусу Тексту між онтологією, епістемологією і лінгвістикою. Таким чином, можемо визначити мету дослідження і ті завдання, які ми ставимо для її реалізації.

Метою статті є аналіз унікального онтологічного статусу Тексту як епістемологічного осердя нелінійних вимірів сучасної цифрової комунікації.

Основні завдання:

- ✓ реактуалізувати парадигму текстуальності як вагомий складник респонсивних практик сучасного гуманітарного пізнання;
- ✓ проаналізувати специфіку генералізації поняття Текст до філософського поняття цілісного онтологічного об’єкта;
- ✓ акцентувати необхідність переосмислення статусу Тексту між епістемологією і лінгвістикою в методології гуманітарного пізнання;
- ✓ зосередити увагу на гіпертексті як проєкції нелінійності дискурсивних практик сучасності, а також гіпертекстовій методології та її інтер- і трансдисциплінарності як значущих стратегіях аналізу сучасної соціокультурної дійсності;
- ✓ довести рефлексивну потребу усвідомлення нового зрізу (у сенсі епістемологічного “зрушення”) у сучасному мисленні та критичний перехід від лінійного способу сприйняття дійсності до гіперцептивного як необхідної передумови для можливостей досліджень ситуації трансформацій нашого сьогодення. Наголосити на евристичній значущості нелінійної парадигми текстуальності як у цифровій комунікації в цілому, так і в гуманітарних науках зокрема.

Методи та методологія проведення дослідження. Зазначимо відразу, що теоретико-методологічне підґрунтя статті не редукується до лінгвістичного контексту – це радше компаративний аналіз (який, можливо, дещо хибує на еклектичність), тобто аналіз із залученням семіотичного, лінгвістичного, філософсько-культурологічного, герменевтичного і феноменологічного дискурсів. У процесі написання статті ми застосовували здебільшого міждисциплінарні методи і підходи, а саме: структуралістсько-феноменологічний, логіко-аналітичний, етико-аксіологічний, культур-філософський, герменевтико-онтологічний і компаративний.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Згідно з авторитетною заявою Ю. Крістєвої, найуживанішим терміном у науках гуманітарного циклу, а також у філософському дискурсі другої половини ХХ століття, є термін “текст” (Kristeva, 2008, p. 70); зараз – як ми вважаємо, уже з префіксами інтер- і гіпер-

У традиції філософської герменевтики “гуманітарне пізнання є специфічною формою вторинного відображення дійсності, а безпосереднім предметом гуманітарного пізнання є тексти, отже, будь-який об’єкт як витвір людського духа, зі знаковою природою, може бути можливим чи виступає реальним текстом” (Гадамер, 2000, с. 251). Відтак “ми завжди виражаємо себе, говоримо, *завжди*⁴ створюємо текст (хоча б і потенційний)” (Комісар, 2011, с. 124); підтримуючи класичну тезу постструктуралістів, зазначимо, де немає тексту, там немає об’єкта для дослідження і мислення. “Нас цікавить специфіка гуманітарної думки, спрямована на чужі думки, сенси, значення і т. ін., реалізовані й дані досліднику лише як текст” (Kristeva, 1967, p. 166).

⁴ Курсив наш. У тексті і надалі будуть виділення авторським курсивом. – Л. Комісар, Л. Томіленко

На нашу думку, саме поява інтертекстуальності в постструктуралізмі стала своєрідною призмою інформаційного простору сучасності, який (перефразуємо Ж. Дерріду) є тотальним Текстом у сенсі культурно-символічної сітки, з якої сплетена реальність. Тож після лінгвістичного повороту у філософії, після заявленої “текстуалізації” дійсності, після герменевтичних рефлексій Г.-Г. Гадамера, коли була відстояна позиція про виключно мовне буття людини як “онтологію мовної взаємодії”, сучасні гуманітарії активно досліджують зазначений феномен, про що, зокрема, ми зазначали в рубриці аналізу досліджень і публікацій.

На нашу думку, доречно згадати етимологію виникнення саме поняття інтертекстуальності: так, ця ідея набула важливого значення в середині ХХ століття, коли в постмодерністській культурі, філософії і літературознавстві актуалізувався постструктуралізм. Однією з показових рис у цій парадигмі є текстоцентризм, тобто прагнення ототожнити людську самосвідомість із лабіринтом текстів, які з необхідністю “дзеркалять” культуру. Тож поява “ефекту інтертекстуальності” у фокусі міждисциплінарних досліджень змусила по-новому сприйняти поняття “текст”: замість того, щоб розглядати текст як такий, що залежить від власного походження (як класичний алюзійно-ремінісцентний апарат), постструктуралізм пропонує розглядати проблему оригіналу і витоків лише як одну з можливих текстових опцій. На думку О. Ляшко, “проаналізувавши роботи видатних науковців, що висвітлюють міждисциплінарну особливість інтертекстуальності, відображаючи певні наукові надбання з філософії, семіотики, літературознавства, лінгвістики, лінгвокультурології, інших гуманітарних наук, ми дійшли висновку, що інтертекстуальність слід розглядати в межах трьох основних підходів: 1) філософсько-постструктуралістського як відношення між текстами в безмежному текстовому просторі; 2) філологічного як проблему літературних впливів чи творчого діалогу авторів, внутрішніх мотивів твору, таких як стилізація, пародіювання і колаж, а також цитат, різних форм чужої мови, алюзій, ремінісценцій, прецедентних текстів та феноменів; 3) жанровотекстового як акцентування на типологічній властивості текстувальності” (Ляшко, 2024, с. 412). Ми вважаємо, що саме перше тлумачення найвлучніше показує роль інтертекстуальності в сучасному цифровому світі. Як ефектна й оригінальна концепція, інтертекстуальність отримала свого часу статус універсальної літературознавчої і культурологічної стратегії. Ю. Крістева – фундаторка цього терміна – акцентує несвідомий характер інтертексту як специфічного полілогічного світосприйняття, відстоюючи імперсональну “безособистісну продуктивність” тексту, який перманентно породжується поза свідомою активністю реципієнта. “Ми назвемо інтертекстуальністю цю текстувальну інтер-акцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для суб’єкта, що пізнає, інтертекстуальність – це ознака того способу, яким текст прочитує історію і вписується в неї” (Kristeva, 1967, р. 190). У результаті текст визначається як палімпсест, наділяється аісторичним автономним існуванням і здатністю атемпорально “прочитувати” культуру.

У попередніх дослідженнях ми акцентували, що інтертекстуальність – це культурно-філософський метод і теорія: “класичний інтертекст як простір сходження цитатій (дискурсів), що взаємонеітралізують одна одну, виникає в постмодернізмі. Теорія інтертекстуальності є теоретичною авторефлексією постмодернізму і його поетичним принципом” (Комісар, 2008, с. 5). “Терміни “інтертекст” та “інтертекстуальність” за своєю точністю, однозначністю і мотивуванням є такими, що відповідають вимогам ідеального об’єкта, і дали можливість замінити такі описові поняття, як “вплив”, “джерела”, “запозичення”, “ремінісценції”, “сходження”, “відштовхування”, “наслідування взірця” тощо, які досить часто використовувались як оціночні” (Комісар, 2008, с. 6).

Отже, резюмуємо: інтертекстовий аналіз у літературознавстві передбачає співвідношення твору з іншими творами та дискурсами і виокремлює “джерела і впливи”; інтертекстуальність як онтологічний об’єкт пізнання актуалізується як:

- ✓ продуктивність і генератор сенсів, атемпоральний несвідомий субстрат, вписаний у культуру нелінійною павутиною цитацій (Ю. Крістева);
- ✓ перманентні цитати без лапок, культурні коди і радикальні заперечення авторства, вплетені в безсуб’єктні практики гіперсеміозису (Р. Барт, М. Фуко, У. Еко);
- ✓ ансамбль пресупозицій інших текстів, епістемологічна модель опису мови та невичерпна інформаційна реальність (М. Ріфатер, С. Рабо).

Таким чином, парадигму текстуальності можливо прочитувати як діалогічну герменевтику, орієнтовану на процес, так і символічну семіотику, орієнтовану на код. Тобто можна сміливо визначати концепт Текст не лише як діалогічно процесуальний, а й аісторично трансдискурсивний. Як зазначає Х. Борхес, “будь-який дискурс, – через те, що існує і функціонує в системі інших дискурсів – відображає у своєму “тілесному” складі, у репертуарі своїх, у тому числі можливих, висловлювань, – інші дискурси, і сліди (*чи сліди слідів?*) цих відображень ми віднаходимо в текстах, точніше, – у текстовому лабіринті відображень” (Борхес, 2022, с. 78). Саме Текст як аісторична категорія і є “лабіринтом лабіринтів”, “садом стежин, що розходяться”, адже спроможний осягнути минуле і майбутнє, понад те – парадоксальним чином умістити увесь Всесвіт – цей “нескінченний заплутаний лабіринт символів, незримий лабіринт часу” (Борхес, 2022, с. 79). Доречно в цьому контексті пригадати художні естетизовані метафори, зокрема, Тексту-мозаїки, зіткані з дискурсивних ниток тексту-Мови (Р. Барт), Тексту-кристалу, живої мислячої кристалічної решітки (У. Еко), Тексту-культури, створеної з безсвідомих сузір’їв текстів (Ю. Крістева) і т. ін. – усі схоплені алюзії є респонсивною відповіддю, точніше, дзеркальним відображенням літературного стилю філософування постструктуралістів / постмодерністів, започаткованого у другій половині ХХ століття, який, безсумнівно, актуальний і зараз. Понад те – новітній дигімодернізм, що впевнено заявив про себе після 2002 р., почасти також ґрунтується на згаданих стратегіях.

Отже, ми відстоюємо позицію, що цифровий культурний універсум базується на тій формі, яка зветься Текстом. На наш погляд, заявлений ще в постструктуралізмі культурний *міжпростір* “Інтер” з його постулатами Тексту / Культури як нескінченної *гіперцитації без лапок*, з безперервно продукованими інтертекстуальними смислами (які щосекунди готові “вибухнути” і виникнути заново, подібно до квантів) продовжує активно функціонувати й зараз. Таке методологічне підґрунтя дає фактичні підстави говорити про “реінтерпретацію і реактуалізацію” (Кебуладзе, 2012, с. 43) парадигми текстуальності в сучасному гуманітарному пізнанні. Відтак, для подальшого аналізу заявленої проблематики, пропонуємо перейти до наступного аспекту нашої розвідки. Проаналізуємо гіпертекст як проєкцію нелінійності дискурсивних практик сучасності. На наш погляд, мережева культура (або “постсучасність”) зорієнтована здебільшого на гіперцептивне сприйняття дійсності. Так, У. Еко зазначає: “Згідно з книгою М. Маклюєна “Галактика Гутенберга”, після винайдення друкування домінував лінійний спосіб мислення, але з кінця 60-х йому на зміну прийшло більш глобальне сприйняття – гіперцепція – через образи телебачення й інші електронні засоби” (Еко, 1994, р. 18). Наше ж власне бачення гіперцепції – це нелінійність у феноменологічному сенсі, яку неприпустимо зводити лише до тотальної візуалізації, притаманної “екранній культурі”.

На нашу думку, варто продемонструвати кореляцію між термінами “гіперцепція” і “гіпертекст”. Адже саме поява гіпертексту, його концептуалізація спочатку як

оригінальної комунікативної стратегії, а потім як способу мислення і світосприйняття, і в результаті поширення в інформаційному просторі, є оригінальною відповіддю на респонсивні виклики сьогодення. Наше завдання – продемонструвати гіпертекстову методологію в дії, точніше – як *гіпертекст in action* застосовується в сучасному гуманітарно-філософському дискурсі.

Наведемо приклад концептуалізації гіпертексту в сучасній феноменології. На думку В. Кебуладзе, “Гіпертекст – це найяскравіше втілення нелінійності мислення й мовлення. Нескінченні посилання, які зсередини одного тексту налаштовують містки до інших текстів, а від них далі до недосяжного метатексту, є втіленням того, що наше мислення є не стільки послідовністю думок, скільки складною системою, у якій різні думки співіснують, впливаючи одна на одну. Відповідно до цього наше мовлення є не так цілісним лінійним нарративом, як переплетенням розмаїтих оповідок” (Кебуладзе, 2012, с. 45). Автор відстоює ідею, що й до виникнення технічних засобів підтримки існування гіпертексту у віртуальному просторі інтернету він був відомий нам у літературних експериментах Кортасара, Павича та інших письменників. Та й сам стиль написання наукових текстів із неодмінними примітками, виносками, коментарями та цитуваннями є проявом нелінійності мислення та мовлення. При цьому цитування – це лише найпомітніший спосіб залучення до перебігу власних думок чужих думок. “Адже, згідно з респонзивною феноменологією Вальденфельса, мої думки і вислови – це завжди відповіді на чужі думки і вислови. <...> Отже, навіть моє повсякденне мислення і мовлення пронизане мисленням і мовленням інших. Понад те, що я думаю і промовляю, взагалі має сенс лише тією мірою, якою це пов’язане з тим, що думають і промовляють інші. Моє мислення – це розмова з іншими мовою, якої я вчуся у них і якої я водночас навчаю їх послуговатися в цій розмові” (Кебуладзе, 2012, с. 251).

Таким чином, ми маємо можливість говорити про широке впровадження гіпертекстових стратегій у сучасних (*і не тільки*) філософських розвідках. Наприклад, за У. Еко, “художник – це гіпертекст; все, що він створює, утворює один єдиний текст”; “гіпертекст завжди тільки будується. Його закінчення губиться в нескінченності” (Еко, 1994, р. 98). Звичайно, усі згадані трансформації здійснюються в рецептивній парадигмі культури другої половини ХХ століття – з її інтенціями до “десакралізації” автора-суб’єкта (Р. Барт, М. Фуко) як умови “вивільнення” інтерпретативної креативності. Відтак зазначена парадигма змінила загальний контекст рецепції: перформативна “структура читання” замінює “читання структури”. Наведемо приклад. Так, опрацювавши конкретне першоджерело (Кебуладзе, 2012, сс. 36–62), акцентуємо значущість у світлі нашої розвідки такого кола питань:

- філософія / наука крізь призму інтелектуальних нарративів;
- філософ / науковець як “незацікавлений спостерігач”;
- аісторичне реконструювання: репрезентація сучасних “оповідальних стратегій” філософування;
- філософське / наукове дослідження як “композиція думок, розгорнута в паралельних нарративах”;
- сучасний філософський / літературний твір крізь призму перехрещення “мінінарративів” (як інтер- і гіпертекст).

Варто зазначити, що, попри суттєві епістемологічні переваги (гіпер) текстоцентризму, наявна й альтернативна думка. Зокрема, упроваджується ідея, що цивілізація *image-oriented* як така, що спрямована на нелінійну “екранну культуру”, стоїть на порозі тотального занепаду грамотності. Існує навіть поняття “постграмотність”, загрозливий неологізм, який вживають сучасні соціологи і

культурологи, коли аналізують масову культуру й комунікацію. Чи є підстава для подібних заяв? Напевно, так, хоча це, звісно, дискусійне питання. Згадаймо позицію, наприклад, М. Мак-Люена, який спрогнозував настання “часу розривів”: “ера порожнечі, прихід якої очікувався пізніше, вже настала. Відтак, суспільство новітньої сучасності водночас інформативне і медіативне. Образи в ньому стали плодючими; вони розмножуються, утворюючи все розмаїтіші множини. Те, що ми вже маємо, це всесвіт, покритий вічками сітки, які швидко розмножуються і з’єднуються” (Мак-Люен, 2011, с. 167). Отже, постає проблема розриву між лінійністю і нелінійністю, між “класичною” книгою і комп’ютерним гіпертекстом, між візуальною і вербальною комунікацією. Як було продемонстровано вище, гіпертекст не припустимо зводити лише до виникнення текстів у просторі мережі Інтернет. На наш погляд, доречним буде в цьому річці саме аналіз гіпертексту в сенсі взаємопереходу лінійного тексту до нелінійного і навпаки – тобто “від інтернету до Гутенберга” (як влучно зазначив У. Еко). Адже з давніх-давен виникнення письма, а потім друкарства спричинило суттєвий “зсув” у сприйнятті реальності (згадаймо, зокрема, “текстові епохи” І. Касавіна).

Зараз, на нашу думку, проблема екстрапольована в інше русло: чи “вб’є” екран комп’ютера класичну книгу або чи замінить цифрова візуальна комунікація (як культура зору) лінійну вербальну (як культуру слуху)? Адже дисплей комп’ютера – це своєрідна “ідеальна книга”, де світ чітко виражений у словах і логічно розділений на сторінки. Ми вважаємо, поділяючи думку У. Еко, що не варто протиставляти вербальну і візуальну комунікацію, а потрібно вдосконалювати й одну, і іншу, тобто гіпертекстові моделі мають *співіснувати* з лінійними. Свого часу У. Еко прогнозував виникнення “нового Середньовіччя”: суспільство ХХІ століття диференціюється на тих, хто дивиться лише телебачення, тобто отримує готові образи і готове судження про світ, без права критичного відбору отриманої інформації, і тих, хто дивиться на екран комп’ютера, тобто тих, хто здатен відбирати і критично обробляти інформацію. Адже, на думку У. Еко, із часом гіпертекстуальні файли витіснять, наприклад, книжки-довідники, але, коли йдеться “про читання вдумливе, тобто не просто отримання інформації, а і роздуми про неї” – тут, безсумнівно, домінує Книга, – “читати з дисплея – це зовсім те саме, що читати зі сторінки” (Еко, 1994, р. 90). Наприклад, за У. Еко, який повністю реабілітує Книгу, “єдина машина, здатна породжувати нескінченну кількість текстів, була породжена тисячоліття тому, і це – алфавіт” (Еко, 1994, р. 91). На наш погляд, такий висновок доводить неправомірність зведення гіпертексту лише до системи мережевих структур. Інакше при такому редукованому розумінні виникає спокуса ототожнити гіпертекстуальність із хаосом, чи, радше, з постмодерністською ризою. Отже, гіпертекстова методологія є трансдисциплінарною, адже такий стратегічний підхід притаманний сучасній цифровій дійсності, яка постійно трансформується. Лише усвідомивши новий зріз у сучасному мисленні, зокрема перехід від лінійного способу сприйняття до гіперцептивного (у сенсі нелінійного), ми зможемо аналізувати й досліджувати трансформації нашого сьогодення. Таким чином, при концептуалізації епістемологічного статусу Тексту для нас беззаперечним є той факт, що всі без винятку інтелектуальні філософські споглядальні спекуляції (разом із провідною в гуманітаристиці методологічною процедурою рефлексії) можливі лише за посередництва респонс-комунікації людської свідомості і Тексту. Найбільш прийнятним для нас є розуміння Тексту як свідомо організованого результату креативного мисленнєвого процесу, здатного повністю розкрити власні потенції *тільки* у взаємодії з іншими текстами, причому в перманентних

трансформаціях на рівні філософії мови в цілому і семіотики зокрема, адже діалог / полілог – це семіотика, *завжди* орієнтована на процес.

Висновки. У статті здійснено аналіз унікального статусу Тексту як онтологічного осердя нелінійних вимірів сучасної цифрової комунікації. Отже, “мережевий світ ХХІ століття – це дійсно дискурс із префіксом “пост”, тобто реалізовані прогнози інтелектуалів періоду “бунту і спротиву”, що правомірно проголошували гасла радикальної соціальної критики наприкінці минулого століття. Приміром, настання “ери порожнечі” (Ж. Липовецький), “суспільства видовищ” (Гі Дебор), постмодерної “ілюзії кінця” (Ж. Бодріяр), “пустелі реального” (С. Жижек) тощо. Спільним знаменником тут, на наш погляд, виступає гіперцептивне сприйняття дійсності, яке ми насмілимося поставити в синонімічний ряд із транс- і мультимодальними вимірами сучасних гуманітарних наук” (Комісар, 2025, с. 478). Якщо У. Еко передбачив еру домінування нелінійного, більш глобального сприйняття – гіперцепції – через образи телебачення та інші електронні засоби, то наше власне бачення гіперцепції формується в оптиці інтер- і гіпертекстуальності: це нелінійність в онтологічному сенсі, полілогічне світосприйняття, яке несправедливо елімінувати лише до візуальної віртуалізації сучасної культури.

Зазначені стратегії реконтекстуалізують поняття Текст, розширюючи його до онтологічного об’єкта пізнання, що передбачає необхідність переосмислення статусу Тексту між онтологією, епістемологією і лінгвістикою. Отже, проблемне поле парадигми текстуальності надзвичайно розширюється в сучасній гуманітаристиці, яка презентується полінаративними інформаційними потоками. У серії “Зміна парадигми” М. Мак-Люен пропонує “метод умовних думок, за допомоги яких ми можемо подолати обмеження наших засновків завдяки критичному ставленню до них. Ми можемо тепер жити <...> плуралістично, в багатьох світах і культурах одночасно” (Мак-Люен, 2011, с. 51). “Сьогодні наша наука та її метод роблять спроби спрямувати свої дослідження не на точку бачення, а на те, як позбутися її, на відкрите “поле” взаємодій і уникання довершених і незмінних суджень. Зараз це – єдино життєвий метод в умовах, коли електронні технології створюють синхронний рух інформаційних потоків і приводять до тотальної взаємозалежності людей” (Мак-Люен, 2011, с. 357). Таким чином, ми встановили, що цифровий світ репрезентує нелінійність нашого мовлення і мислення, а тому – нелінійність сучасної цифрової дійсності. Ця теза обґрунтована через практичне застосування феноменологічного методу аісторичної реконструкції, що репрезентує застосування як класичного лінійного статусу Тексту в сенсі пізнавальної моделі опису будь-якого фрагмента дійсності чи галузі, так і його гіпертекстового, нелінійного, а отже, гіперцептивного вжитку в комунікативних моделях сучасного цифрового світу. Наприкінці резюмуємо: аналіз епістемологічного статусу Тексту є необ хідним складником респонсивних практик сучасного гуманітарного пізнання, адже суттєво розширює горизонт розуміння самого Тексту крізь евристичну значущість парадигми текстуальності в гуманітарних науках.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Борхес, Х.-Л. (2022). *Алеф. Зібрання творів*; пер. з англ. Віктора Шовкуна. Фоліо.
- Гадамер, Г.-Г. (2000). Основні риси теорії герменевтичного досвіду. *Істина і метод. Основи філософської герменевтики*. Т. 1; пер. з нім. О. Мокровольського. Юніверс, 247–279.
- Жалко, Д. (2025). Маркування інтертекстуальності в художньому дискурсі ХХ століття. *Studia Philologica*, 1 (24), 107–133.
- Ізотова, Н., & Жихарева, О. (2025). Інтердискурсивність художнього тексту: універсальні та ідіосинкротичні властивості. *Studia Philologica*, 1 (24), 134–145.
- Кебуладзе, В. (2012). Феноменологія досвіду. *Монографія. ДУХ І ЛІТЕРА*.
- Комісар, Л. П. (2008). *Ідея інтертекстуальності в філософії культури*. [Текст]: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04. Логос.
- Комісар, Л. П. (2011). Комунікативна природа тексту крізь призму теорії інтертекстуальності (філософський аналіз). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету: Історія. Економіка. Філософія*, 16, 123–135.
- Комісар, Л. (2022). Метадисциплінарність сучасної філософії в оптиці практичних вимірів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*, 2 (36), 45–50.
- Комісар, Л. (2025). Інтертекстуальність як трансмодальний маркер сучасної цифрової культури. «*Ad orbem per linguas. До світу через мови*». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “*Людина і цифрове суспільство: когніція – мова – освіта – дискурс*”, 15–16 травня 2025 року. Частина 1. Видавничий центр КНЛУ, 476–478.
- Куцепал, С. В. (2004). Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом “пост-”: *монографія*. ПАРАПАН.
- Ляшко, О. В. (2024). Інтертекстуальність та інтермедіальність: точки перетину. VII International scientific and practical conference “*Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications*” (January 24-26, 2024) Vienna, Austria, International Scientific Unity, 412–413.
- Мак-Люен, М. (2011). *ГАЛАКТИКА ГУТЕНБЕРГА: Становлення людини друкованої книги*. 3-тє вид; пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. Ніка-Центр.
- Тормахова, А. М. (2013). Концепція дігімодернізму Алана Кірбі. *ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ: Збірник наукових праць*, 20, 181–187.
- Eco, U. (1994). *Six Walks in the Fictional Woods*. Harvard University Press.
https://www.hup.harvard.edu/file/feeds/PDF/9780674302464_sample.pdf
- Komisar, L., Savolainen, I., Belia, V., Borovska, L., & Lipin, M. (2024). Metadisciplinarity at the intersection of modern philosophical and philological practices. *Amazonia Investiga*, 13(75), 211–220.
- Kristeva, J. (1967). Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique*, 23, 165–194.
- Kristeva, J. (2008). *Polylogue*. SEUIL.
- Kristeva, J. (2024). *Revolution in Poetic Language*. Columbia University Press.

REFERENCES

- Borkhes, Kh.-L. (2022). *Alef. Zibrannia tvoriv*; per. z anhl. Viktora Shovkuna. Folio.
- Gadamer, H.-G. (2000). Osnovni rysy teorii hermenevtychnoho dosvidu. *Istyna i metod. Osnovy filosofskoi hermenevtyky*. T. 1; per. z nim O. Mokrovolskoho. Yunivers, 247–279.
- Zhalko, D. (2025). Markuvannia intertekstualnosti v khudozhnomu dyskursi KhKh stolittia. *Studia Philologica*, 1 (24), 107–133.

- Izotova, N., & Zhykharieva, O. (2025). Interdyskursyvnyist khudozhnoho tekstu: universalni ta idiosynkratychni vlastyvyosti. *Studia Philologica*, 1 (24), 134–145.
- Kebuladze, V. (2012). Fenomenolohiia dosvidu. *Monohrafiia*. DUKh I LITERA.
- Komisar, L. P. (2008). *Ideia intertekstualnosti v filosofii kultury*. [Tekst]: avtoref. dys... kand. filos. nauk: 09.00.04. Lohos.
- Komisar, L. P. (2011). Komunikatyvna pryroda tekstu kriz pryzmu teorii intertekstualnosti (filosofskyi analiz). *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu: Istoriiia. Ekonomika. Filosofiiia*, 16, 123–135.
- Komisar, L. (2022). Metadystsyplinarnist suchasnoi filosofii v optytsi praktychnykh vymiriv. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiiia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats*, 2 (36), 45–50.
- Komisar, L. (2025). Intertekstualnist yak transmodalnyi marker suchasnoi tsyfrovoi kultury. «Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy». Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii “Liudyna i tsyfrove suspilstvo: kohnitsiia – mova – osvita – dyskurs”, 15–16 travnia 2025 roku. Chastyna 1. Vydavnychiy tsentr KNLU, 476–478.
- Kutsepal, S. V. (2004). Frantsuzka filosofiia druhoi polovyny KhKh stolittia: dyskurs iz prefiksom “post-”: *Monohrafiia*. PARAPAN.
- Liashko, O. V. (2024). Intertekstualnist ta intermedialnist: tochky peretynu. VII International scientific and practical conference “Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications” (January 24–26, 2024) Vienna, Austria, International Scientific Unity, 412–413.
- Mak-Liuen, M. (2011). *HALAKTYKA HUTENBERHA: Stanovlennia liudyny drukovanoi knyhy*. 3-tie vyd; per. z anhl. A. A. Halushky, V. I. Postnikova. Nika-Tsentr.
- Tormakhova, A. M. (2013). Kontsepsiia dihimodernizmu Alana Kirbi. *HUMANITARNI STUDII: Zbirnyk naukovykh prats*, 20, 181–187.
- Eco, U. (1994). *Six Walks in the Fictional Woods*. Harvard University Press.
https://www.hup.harvard.edu/file/feeds/PDF/9780674302464_sample.pdf
- Komisar, L., Savolainen, I., Belia, V., Borovska, L., & Lipin, M. (2024). Metadisciplinarity at the intersection of modern philosophical and philological practices. *Amazonia Investiga*, 13(75), 211–220.
- Kristeva, J. (1967). Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique*, 23, 165–194.
- Kristeva, J. (2008). *Polylogue*. SEUIL.
- Kristeva, J. (2024). *Revolution in Poetic Language*. Columbia University Press.

Дата надходження до редакції 11.10.2025
Ухвалено до друку 18.11.2025

Відомості про авторів

Комісар Людмила Петрівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і філософії мови Київського національного лінгвістичного університету e-mail: liudmyla.komisar@knlu.edu.ua		Коло наукових інтересів: аксіологія, аналітична філософія мови, епістемологія, лінгвофілософія, метаєтика, міжкультурна комунікація, практична філософія
Томіленко Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України e-mail: tomilenko@i.ua		Коло наукових інтересів: українська мова, лексикологія, лексикографія, термінологія

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)